

فصلنامه دانش انتظامی سمنان ، دوره هشتم ، شماره بیست و نهم ، پاییز ۱۳۹۷

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۰۷/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۰۹/۲۲

صفحات: ۱۵۱ - ۱۳۳

نقش و مسئولیت های ضابطین دادگستری در حق دسترسی به وکیل (از منظر اسناد بین المللی و حقوق داخلی)

محمود دادرسی^۱، سهیلا محمدی^۲*

چکیده

با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری در اسفند ماه ۱۳۹۲، برای نخستین بار مقنن مطابق و همسو با اصول سازمان ملل متحد و استانداردهای بین المللی در حق دسترسی سریع به وکیل، اجازه حضور وکیل متهم در مرحله تحقیقات پلیس را می‌دهد. اما با مطالعه مواد ۴۸ و ۵۲ قانون صدرا لاشعار که شالوده شناسایی چنین حقی را برای متهم تشکیل می‌دهد، از طرفی با سکوت، موانع و محدودیت های ناروای قانون در این زمینه مواجه می‌شویم، از طرف دیگر در مراکز و ادارات پلیس خلأ تدوین آیین نامه‌ها، اتخاذ رویه‌های مناسب و لازم برای اعمال و اجرای حق مذکور به چشم می‌خورد. کاستی‌ها و محدودیت‌های مورد اشاره در زمینه‌های اطلاع رسانی در مورد حق دسترسی به وکیل، تسهیل امور و تدارکات مربوط به کمک‌های حقوقی، نظارت و مکانیزم‌های نظارتی بر تسهیل دسترسی به کمک‌های حقوقی، آموزش افسران پلیس در رابطه با این حق، ایجاد محدودیت و موانع در مشاوره حقوقی و ... مشاهده می‌شود. نتیجه اینکه هرچند ارائه دهندگان کمک‌های حقوقی نقش بسیار مهمی در تدارک دسترسی سریع به کمک‌های حقوقی را دارند، با این وجود این حق نمی‌تواند بدون همکاری مؤثر، تنظیم آیین نامه‌ها، اتخاذ رویه‌ها و روش‌های مناسب که توسط پلیس به عنوان ضابطین عام دادگستری دنبال می‌شود و نیز آموزش افسران پلیس در رابطه با این حق، اهمیت آن و اهمیت قوانین و رویه‌های مربوطه، مؤثر واقع شود. واژگان کلیدی: ضابطین دادگستری، وظایف و مسئولیت‌ها، حق دسترسی به وکیل، اسناد بین‌المللی، قانون آیین دادرسی کیفری

dadrasmahmood@gmail.com

^۱ - کارشناس ارشد مدیریت دولتی دانشگاه علوم انتظامی امین

^۲ - کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول) soheyla.mohamadi@mail.iran.ir

مقدمه:

از جمله حقوق متهم داشتن وکیل است. (فخار طوسی، ۱۳۹۱، ۳۹۶) علاوه بر اسناد بین‌المللی مشروعیت وکالت در همه مراحل رسیدگی مبتنی بر دلایل فقهی نیز می‌باشد. تا پیش از تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، قوانین ایران در خصوص بهره‌مندی از مساعدت وکیل در مرحله تحت‌نظر قرار گرفتن و تحقیقات پلیس دارای نقص بوده است. (فخار طوسی، ۱۳۹۱، ۴۰۴) به عبارتی تا پیش از این قانون مسأله حق متهم به برخورداری از وکیل مدافع در مرحله تحقیقات پلیس با چالش و سکوت قانونگذار مواجه بود (خالقی، ۱۳۹۴، ۱۷۵) این در حالی است که متهم نباید در برابر نمایندگان حکومت از جمله ضابطان دادگستری تنها باشد. تنهایی موجب ترس، نگرانی و ناامنی برای مظنون یا متهم یا تلقین‌پذیری و اغفال او به دلیل بی‌اطلاعاتی از ترفندهای حقوقی می‌شود. متهم یا مظنون مانند فردی است که در فضایی تاریک گام بر می‌دارد. همراهی فردی که این فضا را می‌شناسد و برایش مجهول نیست، از افتادن متهم به چاه و چاله یا صدمه دیدنش در برخورد با موانع جلوگیری می‌کند (فخار طوسی، ۱۳۹۱، ۳۹۷-۳۹۶).

در حقوق موضوعه ایران با وضع مواد ۶، ۴۸ و ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، این برای نخستین بار است که مقنن اجازه حضور وکیل متهم در مرحله تحقیقات پلیس را می‌دهد. و از مجری مواد فوق‌الذکر تکالیفی نیز برای ضابطان دادگستری در راستای اعلام، اجرا و اعمال این حق بر شمرده است. (خالقی، ۱۳۹۳، ۶۰) مواد فوق‌الذکر به ترتیب مقرر می‌دارد:

ماده ۴۸ ق.آ.د.ک

" با شروع تحت نظر قرار گرفتن، متهم میتواند تقاضای حضور وکیل نماید. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد. "

ماده ۶ ق.آ.د.ک

" متهم، بزه‌دیده، شاهد و سایر افراد ذیربط باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود. "

ماده ۵۲ ق.آ.د.ک

" هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند." (صبری، ۱۳۹۴، ۱۱۷-۱۱۶)

همانطور که از متن مواد مذکور برمی آید، حق دسترسی متهم به وکیل در مرحله تحقیقات پلیس با تحدیدها، چالش‌ها و نقایصی مواجه است که در مباحث آتی ضمن مطالعه وظایف و مسئولیت های ضابطان دادگستری در اعلام و اجرای این حق، به ذکر و شرح آن‌ها خواهیم پرداخت.

اما استانداردهای بین‌المللی همواره بر این نکته تأکید دارند که داشتن وکیل برای حمایت از حقوق بازداشت شده بسیار اهمیت دارد (فخارطوسی، ۱۳۹۱، ۳۹۷). شروع تحولات در خصوص تقویت حق دفاع متهم از طریق تسهیل شرایط دخالت وکیل مدافع به سال‌های پس از جنگ جهانی دوم و تنظیم اسناد بین‌المللی حقوق بشر باز می‌گردد که هدف آن‌ها الزام دولت‌ها به رعایت حقوق بشر در دستگاه قضایی و تأمین شرایط لازم برای برگزاری یک دادرسی منصفانه بوده است. یکی از مظاهر دادرسی منصفانه نیز امکان برخورداری متهم از وکیل مدافع در فرآیند کیفری می‌باشد. (خالقی، ۱۳۹۴، ۱۷۴)

این مسأله در اصول و دستورالعمل‌های سازمان ملل متحد در خصوص دسترسی به کمک‌های حقوقی در فرآیند عدالت کیفری به رسمیت شناخته شده و مطابق با این اصول لازم است که دولت‌ها تضمین و اطمینان حاصل کنند که کمک‌های حقوقی مؤثر در تمام مراحل فرآیند عدالت کیفری بی‌درنگ و بدون وقفه ارائه می‌شود (اصل ۷)³ همچنین از اطلاع‌رسانی در مورد این حق اطمینان حاصل و به نوعی آن را تضمین کنند (اصل ۸)⁴. و نیز ایجاد راه‌حل‌ها و تأمین‌های مناسب را که طی آن دسترسی به کمک‌های حقوقی دچار تعویق و تأخیر نمی‌شود را، تضمین کنند (اصل ۹)⁵.

اجرای این تعهدات بین‌المللی نیازمند حمایت مؤثر دولت و مقامات دولتی از حاکمیت قانون، قواعد حقوقی و احترام به آن می‌باشد. به عبارت دیگر دولت‌ها موظف به پیش‌بینی تمهیدات لازم برای اعمال چنین حقی هستند. امکان ارتباط مستمر با وکیل، ممنوعیت سلب امکان استعانت از وکیل و برخورداری از کمک رایگان وکیل در موارد عدم تمکن مالی از حقوق تغییر ناپذیر متهم محسوب می‌شوند (العوجی، ۲۰۱۵، ۷۰۴). اینگونه تدابیر و تضمین‌ها را امروزه قوانین آیین دادرسی کیفری بیشتر کشورها پذیرفته‌اند (آشوری، ۱۳۷۲، ۵۶).

با شناسایی حق دسترسی متهم و مضمون به وکیل در مرحله تحقیقات پلیس، در ادامه به بررسی وظایف و مسئولیت‌های پلیس به عنوان ضابطین دادگستری در مراقبت، تضمین و

۳ اصل ۷: ارائه سریع و مؤثر کمک‌های حقوقی: "کمک‌های حقوقی مؤثر مشمول مواردی از قبیل، دسترسی بدون مانع به ارائه دهنده کمک‌های حقوقی برای فرد دستگیر یا بازداشت شده، محرمانه بودن ارتباطات، دسترسی به فایل‌های پرونده، زمان کافی و تسهیلات برای آماده‌سازی و فراهم نبودن دفاعاتشان می‌شود". (قطعه‌نامه مجمع عمومی ۶۷/۱۸۷، ضمیمه، پاراگراف ۲۸)

۴ اصل ۸: "حق آگاهی و اطلاع: دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که قبل از هر سوالی و در زمان محرومیت از آزادی، افراد از حق خود برای کمک‌های حقوقی و دیگر رویه‌های حفاظتی، و نیز از عواقب نهایی و بالقوه چشم‌پوشی داوطلبانه از این حقوق آگاه و مطلع هستند. (قطعه‌نامه مجمع عمومی ۶۷/۱۸۷، ضمیمه، پاراگراف ۳۰-۲۹)"

۵ اصل ۹: "اگر دسترسی به کمک‌های حقوقی به هر نحوی دچار تعویق، تأخیر، تحلیل یا انکار شود یا اگر شخصی از حق خود برای کمک‌های حقوقی مطلع نشده باشد، دولت‌ها ملزم به ایجاد و برقراری راه‌حل، جبران و تأمین مؤثر و مناسب می‌باشند. (قطعه‌نامه مجمع عمومی، ۶۷/۱۸۷، ضمیمه، پاراگراف ۳۱-۴۲)"

حصول اطمینان از اثربخشی حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی در پرتو قوانین داخلی و اسناد بین المللی می پردازیم.

۱- نقش و مسئولیت های ضابطین دادگستری در حق دسترسی به وکیل

پلیس و دیگر مقامات تحقیقی و مقامات بازداشتگاه نقش مهمی در تضمین و حصول اطمینان از اثربخشی حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی دارند. در مورد فرد مظنون و یا متهمی که تحت نظر و مراقبت پلیس است، آگاهی از حق دسترسی سریع، قدرت تصمیم گیری سریع و آگاهانه در مورد استفاده از این حق و توانایی برقراری ارتباط با ارائه دهندگان کمک های حقوقی مقتضی، کاملاً وابسته و موكول به مقامات پلیس می باشد. ارائه کمک ها و مشاوره های حقوقی از سوی ارائه دهندگان این خدمات، نیز وابسته به این است که پلیس قادر به ارائه اطلاعات دقیق و به موقع ای در خصوص دلایل دستگیری و علل تحت نظر قرار گرفتن، به آن ها باشد. و نیز قادر باشد دسترسی به موقع و محرمانه به شخص مظنون یا متهم را برای آن ها فراهم کند.

دور از ذهن نیست که با واگذاری این اقدامات و تصمیمات به شخص افسران و مأموران، حق دسترسی به کمک های حقوقی اثربخشی لازم را نداشته باشد، چرا که یک افسر ممکن است از مفاد قانونی در مورد حق دسترسی آگاه نباشد و یا بر فرض آگاهی افسر از این دسته قوانین و مقررات، ممکن است گستره ای از عوامل فرهنگی و سازمانی او را از احترام و تسهیل کامل اعمال این حق باز دارد. چرا که پلیس و دیگر مأموران اجرای قانون منوط و مشروط به طیف وسیعی از انگیزه های سازمانی و الزام آور هستند. لذا لازم است که مقامات پلیس و دیگر مقامات تحقیق و بازداشت، دستورالعمل های روشنی را به افسران و مأموران اجرای قانون در مورد چگونگی اثربخشی به حق دسترسی سریع، تدبیر و تعبیه فرآیندها، رویه ها و ثبت مکانیزم هایی که برای اثربخشی به حق دسترسی طراحی شده اند، ارائه دهند. این دستورالعمل ها می تواند مشمول موارد زیر باشد:

۱. استفاده از زبان مناسب و استاندارد جهت اطلاع مظنون و متهم از حق خود برای دسترسی به کمک‌های حقوقی، به انضمام دستورالعملی در خصوص نحوه انطباق اطلاع رسانی حق مذکور به کودکان و دیگر افراد آسیب پذیر.
([www.scotland.gov.uk/Topics/Justice/legal/criminalprocedure/letterofrights.](http://www.scotland.gov.uk/Topics/Justice/legal/criminalprocedure/letterofrights))
 ۲. اتخاذ رویه و روشی مشخص برای اطلاع رسانی در مورد حق دسترسی سریع و نیز ثبت تصمیمات گرفته شده.
 ۳. اتخاذ روشی مشخص و عملی برای تماس با ارائه دهندگان کمک های حقوقی.
 ۴. وضع مقررات روشن درباره محدودیت روند اقدامات تحقیقی مانند مصاحبه و بازجویی از مظنون در غیاب مشاور حقوقی.
 ۵. بازنگری فرآیندها و انگیزه های سازمانی به منظور تأمین و تضمین اینکه این فرآیندها و انگیزه ها مشوق افسران برای احترام و تسهیل حق دسترسی سریع می باشند.
 ۶. استفاده از نظارت و مکانیزم های نظارتی که شناسایی و برخورد مناسب با هرگونه کوتاهی و قصور در تسهیل دسترسی به کمک های حقوقی را ممکن می سازد. این مکانیزم ها می تواند هم شامل روش های داخلی باشد مانند نظارت بر پرونده های بازداشت توسط افسران و مأموران ار شد. و هم شامل روش های خارجی مانند ایستگاه های پلیس بازدید کننده از طرح ها و برنامه های اجرایی.
- یکی از عناصر مهم تضمین و حصول اطمینان از اثربخشی حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی، آموزش افسران پلیس در رابطه با این حق می باشد. چنین آموزش هایی بیشتر برای اطمینان از اینکه ضابطین اهمیت قوانین مربوطه و نیز اهمیت این حق مانند منافع و مزایای دسترسی سریع برای کار خودشان را درک کرده اند، می باشد. در این خصوص تجارب تعدادی از کشورها نشان می دهد که علاوه بر آموزش هایی که مستلزم ایفای وظیفه است، آموزش های مشترک با ارائه دهندگان کمک های حقوقی نیز می تواند بسیار مؤثر باشد. بحث مذکور را به ترتیب با بررسی مجزا و تفصیلی وظایف و سپس مسئولیت های پلیس در حق دسترسی به وکیل ادامه می دهیم. (Cape, 2016, pp. 103-108)

۱-۱- نقش ضابطین دادگستری در حق دسترسی به وکیل

نقش افسران پلیس و ضابطین دادگستری در رابطه با حق دسترسی سریع، تضمین و حصول اطمینان از این است که، حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی در عمل رعایت و محترم شمرده می شود. در اجرای این وظیفه افسران پلیس باید اقدامات مقتضی و مناسبی از جمله موارد زیر را انجام دهند:

۱-۱-۱. حصول اطمینان از اینکه مظنونین و متهمین از حق دسترسی به روش و شیوه ای که برای آن ها قابل درک است، آگاه و مطلع شده اند. در این راستا افسران باید توجه ویژه به نیازهای خاص کودکان و افراد از دیگر گروه های آسیب پذیر داشته باشند.

۱-۱-۲. حصول اطمینان از اینکه مظنونین و متهمین قادر به اتخاذ تصمیم آگاهانه و ارادی در خصوص تمایل یا عدم تمایل به اعمال حق دسترسی سریع، می باشند.

۱-۱-۳. اعلام و اطلاع رسانی بدون تأخیر به یکی از ارائه دهندگان کمک های حقوقی - زمانی که متهم یا مظنون تمایل به اعمال حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی داشته باشد -

۱-۱-۴. تسهیل امور و تدارکات مربوط به کمک های حقوقی برای مظنون یا متهمی که تمایل به اعمال این حق خود دارند. (Auke, 2014, pp.184-200)

۱-۲: مسئولیت های ضابطین دادگستری در دسترسی سریع به کمک های حقوقی

۱-۲-۱. تشخیص اینکه آیا مظنون یا متهم کودک یا به طریق دیگر آسیب پذیر است یا خیر؟ برای تعیین اینکه متهم کودک، آسیب پذیر و یا به طریقی دیگر دارای نیازهای خاص می باشد، باید آیین نامه و رویه هایی تنظیم شود، تا در نهایت این اطمینان حاصل شود که مأموران اقدام مناسب را در اسرع وقت ممکن، پس از دستگیری و یا بازداشت مظنون یا متهم انجام خواهند داد. در واقع به دنبال چنین تعیینی است که مأمور می تواند اقدام مناسب بعدی را با توجه به شرایط متهم و مظنون انجام دهد.

۱-۲-۲. اطلاع رسانی و آگاهی مظنونین یا متهمین از حقتشان برای دسترسی سریع به کمک های حقوقی.

ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری حق دسترسی به وکیل را برای متهم برشمرده است، اما تکلیف ضابطان دادگستری به آگاه سازی و اطلاع رسانی این حق از مواد ۶ و ۵۲ قانون فوق الذکر ناشی می شود. مطابق با ماده ۶ "افراد باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند". ماده ۵۲ مقرر می دارد "هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت ضابطان دادگستری مکلفند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند، و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند." لذا می توان گفت مقنن مطابق با اصول و دستورالعمل های بین المللی آگاهی و اطلاع رسانی به متهم در مورد حق دسترسی به وکیل در فرآیند دادرسی را به عنوان حقی برای وی و تکلیفی برای ضابطان دادگستری برشمرده است. (خالقی، ۱۳۹۳، ۶۰) البته به منظور اثر بخشی به این حق، خوداری ضابطان از انجام تکلیف مذکور توأم با ضمانت اجرا بوده و مطابق با ماده ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری موجب محکومیت به سه ماه تا یک سال انفصال از خدمات دولتی است. (خالقی، ۱۳۹۳، ۶۹) ذکر این نکته لازم است که رعایت مقررات ماده ۵۲ علاوه بر متهمی که در جرایم مشهود تحت نظر قرار گرفته است، مطابق با تبصره ماده ۱۸۵ ق.آ.د.ک در مورد متهمی هم که به دستور مقام قضایی جلب شده ضروری است. (صبری، ۱۳۹۳، ۱۱۷)

اطلاع رسانی می تواند شامل دستورالعمل های زیر باشد:

اطلاع رسانی چه زمانی باید انجام شود:

این امر بستگی به قانون حاکم بر بازداشت و دستگیری متهم در هر کشوری دارد، اما به طور معمول اطلاع رسانی باید در اسرع وقت ممکن به دنبال دستگیری و بازداشت انجام شود و نه مدت زمانی پس از حضور در اداره پلیس یا دیگر بازداشتگاه ها. از آنجا که حق کمکهای حقوقی، یک حق دائمی است لذا اطلاع رسانی باید در آغاز هر مصاحبه و بازجویی و هر بار که مظنون یا متهم از یک اداره پلیس یا بازداشتگاه به دیگری منتقل می شود، دوباره انجام شود.

چه کسی اطلاع رسانی را انجام می دهد:

این مسأله نیز بستگی به قانون آیین دادرسی در هر کشور دارد اما اگر در این مسئولیت به یک افسر یا مامور تشخیص واگذار شود، اطلاع رسانی به احتمال زیاد موثرتر خواهد بود.

بعنوان مثال مامور مسئول بازداشت متهم یا مظنون. مسئولیت تکرار اطلاع رسانی نیز باید برای هر مامور یا افسری که بازجویی می کند قرار داده شود.

به چه کسی باید اطلاع رسانی شود:

مسئله اطلاع رسانی همیشه باید به مظنون یا متهم انجام شود، علاوه بر این اگر قوانین داخلی برای کودکان یا دیگر مظنونین و متهمین آسیب پذیر؛ امکان فراخوانی والدین و سرپرست آنها را به عنوان مساعدت کننده و یاری کننده شان فراهم کرده باشد، قطعاً اطلاع رسانی علاوه بر کودک یا فرد آسیب پذیر باید به سرپرست آنها نیز انجام شود.

اطلاع رسانی چگونه باید انجام شود:

این امر نیز بستگی به قانون آیین دادرسی هر کشور دارد، اما مناسب است که اطلاع رسانی هم به طور شفاهی و هم به صورت کتبی و در صورت اقتضا در قالب عکس و تصویر به ویژه برای افراد آسیب پذیر یا با شرایط خاص انجام می شود. لازم است که فرد مظنون یا متهم حق حفظ اطلاع رسانی ای که به صورت کتبی انجام شده است را داشته باشد، به این منظور که اگر این شخص در وهله اول از حق خود چشم پوشی نمود، همواره یک یادآور کتبی به همراه داشته باشد. علاوه بر روش مذکور، روش دیگر می تواند این باشد که اطلاعیه هایی از حق دسترسی در مکان های مناسب نصب شود؛ از جمله در سلول ها یا فضاهای مشترکی که مظنونین و متهمین در آنجا تحت نظر هستند. با توجه به ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری جدید، مقنن تکلیف اطلاع رسانی به دو صورت شفاهی و کتبی را برای ضابطان دادگستری تعیین نموده است. اما به نظر می رسد در خصوص استفاده از شیوه های مناسب برای عموم متهمان و مظنونین، و البته شیوه خاص برای افراد آسیب پذیر و با شرایط ویژه با خلأ قانونی و رویه ای مواجه می باشیم.

املا و نگارش اطلاع رسانی چگونه باشد:

اطلاع رسانی باید در قالب عبارات ساده ای ارائه شود که توسط اکثریت مظنونین و متهمین قابل فهم باشد، البته برای مظنونین و متهمینی که به زبانی دیگر صحبت می کنند تدارکات خاص باید فراهم شود و نیز برای کودکان و دیگر افراد آسیب پذیر. مطابق با ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری حق متهم برای دسترسی به وکیل باید به او تفهیم شود و تفهیم حق

عبارتست از " اعلام رسمی حق به متهم از سوی ضابطین دادگستری به زبان و شیوه ای که با توجه به وضعیت خاص هر متهم یا مضمون برای او قابل درک باشد(آشوری، ۱۳۸۳، ۱۲۲)"، که چیزی فراتر از اعلام کتبی و شفاهی ساده می باشد.

اطلاع رسانی باید شامل چه چیزهایی باشد:

این بستگی به قانون هر کشوری دارد، اما به طور کلی اطلاع رسانی باید شامل اطلاعاتی درباره حق مشاوره و مساعدت حقوقی باشد. واقعیت این است که چنین مساعدتی محرمانه و مستقل است، لذا در اطلاع رسانی باید مشخص شود که چه کسی مشاوره و مساعدت حقوقی را ارائه خواهد داد. همچنین باید مشخص شود مشاوره و مساعدت حقوقی چگونه ترتیب داده خواهد شد. اطلاع رسانی درباره حق دسترسی به کمکهای حقوقی ممکن است در هر نوع اطلاع رسانی از دیگر حقوق مانند حق سکوت، حق اطلاع به دیگران از جزئیات بازداشت و دستگیری، گنجانده شود. (Cape, 2016, pp. 103-108)

۱. اختیار دهی به مظنون یا متهم برای اتخاذ یک تصمیم آگاهانه و ارادی

ماموران اولاً در مورد چگونگی تعیین اینکه آیا مظنون یا متهم حق دسترسی سریع را درک کرده و فهمیده است و دوماً در مورد تعیین اطلاعاتی که هنگام تردید شخص برای اعمال حق خویش، باید ارائه شود، نیازمند به هدایت و راهنمایی می باشند؛ به عبارت دیگر افسران هیچ گاه نباید اقدام به متقاعد کردن خود برای چشم پوشی از حقش، نمایند. و همچنین نباید برای نفوذ بر شخص و انتخاب یک ارائه دهنده کمک های حقوقی خاص - وکلا، مشاورین یا موسسات خاصی - تلاش کنند. البته تبصره ماده ۴۸ حق انتخاب وکیل توسط طرفین را محدود ساخته و آن ها را مکلف به انتخاب وکلایی نموده که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشند. این تبصره مقرر می دارد "در جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرایم سازمان یافته که مجازات آن ها مشمول ماده ۳۰۲ این قانون است، در مرحله تحقیقات مقدماتی طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد، انتخاب می نمایند. اسامی وکلای مزبور توسط رئیس قوه قضائیه اعلام می گردد." اما ذکر این نکته لازم است که در اصلاح شتاب زده تبصره مورد بحث، محدودیتی ناهمگون با سایر مواد و روح حاکم بر قانون در حق برخورداری متهم از

وکیل وارد شده است و حتی محل درست این اقدام نیز رعایت نشده است زیرا ماده ۴۸ به دلالت جایگاه عبارات به کار رفته در آن ناظر به وظایف ضابطان دادگستری و ملاقات وکیل با متهم در مرحله تحت نظر در جرایم مشهود است و حال آنکه تبصره این ماده مربوط به مداخله وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی است که اصولاً در ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک بیان شده است. (خالقی، ۱۳۹۴، ۱۷۷)

۲. تماس (برقراری ارتباط) با ارائه دهندگان کمک های حقوقی

برچگونگی برقراری ارتباط مامور با ارائه دهندگان کمک های حقوقی باید روش مشخص حاکم باشد و نیز ضروری است که مامور آن را بدون تاخیر انجام دهد. روش برقراری ارتباط می تواند با مشورت نهاد کمک های حقوقی - در صورت وجود - و نیز ارائه دهندگان کمک های حقوقی، توسعه و بهبود داده شود، به طوریکه ماموران بدانند، چه کسی و چگونه ارتباط برقرار کنند. ماده ۵ قانون آیین دادرسی کیفری به حق برخورداری متهم از مساعدت حقوقی در اسرع وقت و بدون تأخیر اشاره نموده و مقرر می دارد "متهم باید در اسرع وقت از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره مند شود."

۳. محدودیت در مصاحبه و بازجویی به دنبال درخواست کمک های حقوقی

اصول و دستورالعملهای سازمان ملل متحد (دستورالعمل ۳) مقرر می دارد که؛ وقتی متهم یا مظنون حق دسترسی به کمک های حقوقی را اعمال کرده است، مصاحبه و بازجویی نباید در غیاب ارائه دهنده کمک های حقوقی شروع شود مگر در صورت:

^۶ دستورالعمل ۳: سایر حقوقی مظنونین یا متهمین دستگیر یا بازداشت شده: دولتها باید اقدامات زیر را انجام دهند: الف: به سرعت هر مظنون یا متهم دستگیر یا بازداشت شود، از حشش برای سکوت، مشورت، مشاوره یا اگر واجد شرایط است با یک ارائه دهنده کمک های حقوقی، در هر مرحله از مراحل رسیدگی، بویژه قبل از مصاحبه و بازجویی توسط مامورین و نیز از حشش برای دسترسی به یک مشاور یا ارائه دهنده کمک های حقوقی مستقل در حین مصاحبه و بازجویی و در طول دیگر اقدامات رویه ای، آگاه شود. ب: منع هرگونه مصاحبه و بازجویی از شخص توسط پلیس در غیاب یک وکیل در صورت فقدان هرگونه شرایط قانع کننده، مگر اینکه شخص رضایت آگاهانه و ارادی خود را به چشم پوشی از حضور وکیل؛ اعلام کند. و همچنین ایجاد مکانیزهایی برای بررسی ماهیت داوطلبانه و ارادی رضایت شخص. هیچ مصاحبه و بازجویی نباید تا هنگام حضور ارائه دهنده کمک های حقوقی انجام شود.

الف: وجود دلایل قانع کننده برای اقدام به مصاحبه یا؛

ب: شخص رضایت آگاهانه و داوطلبانه خود را به چشم پوشی از حضور وکیل یا مشاور حقوقی اعلام کند، البته چنین رضایتی باید به شکلی مناسب، تحقیق، بازبینی و رسیدگی شود.

هر دو احتمال و فرض فوق نیازمند مقررات واضح و روشن می باشند به طوریکه ماموران بدانند آنها چه زمانی می توانند اقدام به مصاحبه و بازجویی کنند، و نیز از رویه های اجازه و تایید مناسب به منظور مصاحبه و بازجویی پیروی شده باشد، تایید مذکور می تواند در قالب اظهارات امضاء شده متهم یا مظنون باشد و یا به شکل اجازه کتبی افسر ارشد باشد.

۱. ارائه اطلاعات به مشاور و مساعد حقوقی

مامور یا افسر باید ملزم به ارائه اطلاعاتی به مشاور و مساعد حقوقی باشد، که ارائه آن توسط قانون ضروری شمرده شده است؛ علاوه بر این اطلاعات ارائه شده باید شامل چنان اطلاعاتی از تحقیق و بازجویی در مورد اتهام(ها) باشد که برای موثر واقع شدن کمک های حقوقی لازم و ضروری است. (<http://nclr.ucpress.edu/content/17/2/184>)

۲. تسهیل دسترسی به ارائه دهندگان کمک های حقوقی

ماموران باید ملزم به تسهیل دسترسی به ارائه دهندگان کمکهای حقوقی برای متهم یا مظنون و نیز مشاوره محرمانه بین آنها باشند. ماموران نباید درصدد اعمال محدودیت در مدت مشاوره یا دفعات مشاوره باشند. پس از اعلام وکالت وکیل و پذیرش وی از جانب متهم، وکیل دارای کلیه اختیارات لازم برای دفاع از موکل خود خواهد بود، از جمله تقدیم لایحه، تقاضای مواجهه حضوری، ملاقات با فرد تحت نظر و ...، بنابراین هیچ چیز نباید محدود کننده حدود اختیارات وکیل باشد(خالقی، ۱۳۹۴، ۱۷۷-۱۷۶). با این حال مطابق با ماده ۴۸ ق.آ.د.ک حضور وکیل در مرحله تحت نظر و تحقیقات پلیس محدود به ملاقات با متهم و ذکر نکاتی در پایان این ملاقات است، نه دفاع از متهم در بازجویی یا حتی حضور در بازجویی. همچنین در قسمت پایانی ماده مذکور محدودیتی بی مورد در خصوص مدت زمان

ملاقات متهم با وکیل که نباید بیش از یک ساعت باشد، ایجاد شده است. (خالقی، ۱۳۹۳، ۶۰). مطابق با اصول و دستورالعمل سازمان ملل متحد (دستورالعمل ۳)^۷؛ ماموران باید ملزم باشند به اجازه حضور مشاور و مساعد حقوقی در هر مصاحبه یا بازجویی و نیز در هر اقدام رویه ای دیگری که متهم یا مظنون مجبور یا مجاز به حضور است، علاوه بر این ماموران باید ملزم به اجازه، اولاً مداخله مشاور حقوقی در طول مصاحبه، بازجویی یا دیگر اقدامات رویه ای، دوما ارائه مشاوره محرمانه در صورت نیاز با قطع مصاحبه و بازجویی، به منظور حفظ منافع موکل خود، باشند. (<https://www.crin.org/en/library/legal-database>)

۳. عدم اعمال هرگونه فشاری بر روی ارائه دهندگان کمکهای حقوقی

مطابق اصل ۱۶ از اصول اساسی وظایف وکلا و اصل ۱۱۲ از اصول و دستورالعمل دسترسی به کمک های حقوقی سازمان ملل متحد، ماموران باید از هرگونه دخالت نابجا در کار ارائه دهندگان کمکهای حقوقی و نیز از قرار دادن آنها تحت هر فشار ناروا و بی جا، ممنوع باشند.

(<http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Legal%20Aid%20>)

(<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>)

۴. ثبت و نظارت

برای ملزم کردن ماموران به ثبت تمامی تصمیمات مهم و اقدامات در ارتباط با حق دسترسی به کمک های حقوقی ضروری است آیین نامه هایی تنظیم شود. ثبت تصمیمات و اقدامات انجام شده باید مشمول اطلاعات زیر باشد:

⁷ <http://www.uianet.org/en/content>

^۸ اصل ۱۲: استقلال ارائه دهندگان کمکهای حقوقی و حفاظت و حمایت از آنها: دولتها باید اطمینان حاصل کنند که تضمین کنند که ارائه دهندگان کمکهای حقوقی قادر به انجام کارشان به طور موثر، آزادانه و مستقل می باشند. بالاخص دولتها باید اطمینان حاصل کنند که ارائه دهندگان کمک های حقوقی قادر به انجام کلیه وظایف حرفه ای خود بدون ارعاب، مانع، آزار و اذیت، دخالت بی جا و نادرست می باشند. قادر به سفر برای مشاوره و ملاقات با موکلینشان آزادانه و کاملاً محرمانه هم در داخل کشور و هم در خارج از کشور می باشند. و نیز دسترسی آزادانه به تعقیب و پیگرد قانونی و دیگر فایل های مربوط داشته باشند و با پیگرد و تعقیب قانونی، اقتصادی، اداری با دیگر ضمانت اجراها و تحریم های قانونی، برای هر اقدامی که مطابق با وظایف حرفه ای که به رسمیت شناخته شده، استاندارد و مطابق با اصول اخلاقی است، تهدید نشوند و مورد اذیت و آزار قرار نگیرند. (قطعهنامه مجمع عمومی ۱۸۷، ۶۷، ضمیمه، پاراگراف ۳۶)

* زمان، تاریخ، مکان، زمینه ها و دلایل دستگیری

* زمان، تاریخ، مکان، زمینه ها و علل بازداشت

* زمان، تاریخ و مکان اقدامات انجام شده به منظور تعیین اینکه مظنون یا متهم کودک، آسیب پذیر یا به نوعی دیگر دارای نیازهای خاص است، خروجی تعیین مذکور و اقدامات انجام شده به عنوان نتیجه

* زمان، تاریخ و مکان اطلاع رسانی به متهم یا مظنون در مورد حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی و همچنین اطلاعات ارائه شده (<http://nclr.ucpress.edu/content/17/2/184>)

* تصمیم اتخاذ شده توسط مظنون یا متهم برای اعمال حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی و زمان و تاریخ اتخاذ تصمیم

* در صورت اعمال حق دسترسی از سوی متهم یا مظنون، اقدامات انجام شده برای اثر بخشی به این تصمیم در زمان های مربوطه

* زمان اولین تماس با ارائه دهنده کمکهای حقوقی و نیز زمان حضور ارائه دهنده کمک های حقوقی در ایستگاه یا اداره پلیس یا محل بازداشتگاه

* زمان تمامی مشاوره های انجام شده

* زمان و مدت همه مصاحبه ها و بازجویی ها و اینکه آیا ارائه دهنده کمک های حقوقی در هر مصاحبه حاضر بوده یا خیر

* اگر متهم یا مظنون حق دسترسی به کمکهای حقوقی را اعمال کرده، در صورت اقدام به هرگونه مصاحبه و بازجویی در غیاب وکیل و مشاور حقوقی، دلایل چنین اقدامی از جمله رضایت متهم یا مظنون یا مجوز افسر ارشد باید ثبت شود.

(http://unicri.it/services/library_documentation/about_centre/newsletter/issue.php?i_93&a_661)

برای نظارت معمول و روتین بر رفتار ماموران در رابطه با حق دسترسی سریع به کمکهای حقوقی نیز باید آیین نامه هایی تنظیم شود.

نتیجه گیری:

اجرای تعهدات بین المللی در زمینه دسترسی به مساعدت های حقوقی در فرآیند عدالت کیفری نیازمند حمایت مؤثر دولت و مقامات دولتی از حاکمیت قانون، قواعد حقوقی و احترام به آن می باشد. به عبارت دیگر و مطابق با ماده ۶ قانون آیین دادرسی کیفری دولت موظف به تدارک و فراهم سازی، سازوکارهای رعایت و تضمین این حق می باشد. درست است که با شناسایی حق دسترسی متهم و مظنون به وکیل در مرحله تحقیقات پلیس گامی مؤثر به سوی دادرسی منصفانه و رعایت هرچه بیشتر موازین حقوق بشر، برداشته شده است، اما این مسأله نمی تواند باعث چشم پوشی از نواقص و کاستی های موجود بخصوص در مرحله اعمال و اجرای این حق، که از وظایف و تکالیف قانونی ضابطان دادگستری است، شود.

تضمین و حصول اطمینان از اثر بخشی حق دسترسی سریع به کمک های حقوقی کاملاً وابسته و موکول له ضابطان دادگستری و مقامات پلیس می باشد. لازم است که مقامات پلیس دستورالعمل های روشنی را به مأموران اجرای قانون در مورد چگونگی اثربخشی حق دسترسی به مساعدت های حقوقی، تدبیر و تعبیه فرآیندها، رویه ها و ثبت مکانیزمهایی که برای اثربخشی به حق دسترسی طراحی شده اند، ارائه دهند. مطابق با استانداردهای بین المللی از جمله وظایف و مسئولیت های ضابطان دادگستری که شرح آن گذشت می توان به؛ اطلاع رسانی صحیح و تفهیم حق برخورداری از وکیل، ثبت تصمیمات اتخاذی، شناسایی افراد آسیب پذیر و دارای نیازهای خاص، برقراری ارتباط مؤثر و بدون تأخیر با ارائه دهندگان کمک های حقوقی، محدودیت روند اقدامات تحقیقی در غیاب مشاور حقوقی، بازنگری فرآیند ها و انگیزه های سازمان، بهره گیری از نظارت و مکانیزم های نظارتی جهت برخورد با ضابطین متخلف، آموزش ضابطان دادگستری در رابطه با این حق، تسهیل امور و تدارکات مربوط به کمک های حقوقی، اختیاردهی به مظنون یا متهم برای اتخاذ یک تصمیم آگاهانه و ارادی، عدم اعمال نفوذ بر شخص به منظور انتخاب مشاور حقوقی خاص، ارائه اطلاعات

ضروری و لازم به مشاوران حقوقی و همکاری با آن ها، عدم مداخله و اعمال محدودیت در مدت و دفعات مشاوره، اجازه حضور مشاور در طول مصاحبه ها و دیگر اقدامات رویه ای به منظور حفظ منافع موکل خود، عدم اعمال هرگونه فشاری بر روی ارائه دهندگان کمک های حقوقی و ... اشاره نمود.

در انتها باید گفت علاوه بر ایجاد، اصلاح و بازنگری در موارد فوق الذکر، همانطور که گذشت با نواقص و محدودیت های بی جا و بی مورد قانونی از جمله محدودیت در مدت و دفعات مشاوره، محدودیت در دسترسی به اطلاعات برای مشاور حقوقی، منع از حضور مشاور در طول مصاحبه ها و دیگر اقدامات رویه ای و ... مواجه هستیم. به عبارت دیگر برای جامه عمل پوشاندن به وظیفه قانونی دولت در فراهم سازی سازوکارهای رعایت و تضمین این حق، علاوه بر آنکه نیازمند تنظیم آیین نامه ها، دستورالعمل ها و اتخاذ رویه های مناسب در رابطه با وظایف و مسئولیت های ضابطین دادگستری هستیم، به همان اندازه نیازمند رفع نواقص و محدودیت های قانونی و حذف کلیه موانع در اعمال و اجرای این حق می باشیم.

منابع

۱. العوجی، مصطفی، ۲۰۱۵، حقوق الانسان فی الدعوی الجزائیه، منشورات الحلبي الحقوقیه
۲. آشوری، محمد، ۱۳۸۳، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ چهارم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران
۳. آشوری، محمد، ۱۳۷۲، اصل براءت و آثار آن در امور کیفری، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۲۹،
۴. خالقی، علی، ۱۳۹۴، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، چاپ بیست و نهم، تهران
۵. خالقی، علی، ۱۳۹۳، نکته ها در قانون آیین دادرسی کیفری، موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، چاپ دوم، تهران
۶. صبری، نورمحمد، ۱۳۹۴، محشای قانون آیین دادرسی کیفری، انتشارات فردوسی، چاپ اول
۷. فخار طوسی، جواد، ۱۳۹۱، حقوق متهمان، پژوهشکده علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
8. Born. W. J (1999), GCSE LAW, Majd Publication
9. ED. Cape (2016), Early access to legal aid in criminal justice processes: A handbook for policymakers and practitioners. Manual. United Nations, New York
10. Martine, A. Elizabeth, (2001), a dictionary of law, Didar Publication
11. Willems, Auke, (2014), A Step Toward Global Assurance of Legal Aid?, New Criminal Law Review: In International and Interdisciplinary Journal, Vol. 17 No.
12. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>, (Basic principles on the role of lawyers, 1990)
13. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf
14. <https://www.opensocietyfoundations.org/fact-sheets>
15. <http://www.uianet.org/en/content>
16. <https://www.crin.org/en/library/legal-database>
17. <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Legal%20Aid%20>
18. <http://nclr.ucpress.edu/content/17/2/184>
19. www.scotland.gov.uk/Topics/Justice/legal/criminalprocedure/letterofrights.
20. <http://eprints.uwe.ac.uk/22507>

21.

http://unicri.it/services/library_documentation/about_centre/newsletter/issue.php?i_93&a_=661

The Role and Duties of Law Enforcement Officials Regarding the Right of Access to a Lawyer (From the Perspective of the International Documents and Domestic Laws)

Mahmoud Dadres^۱ ; Soheila Mohammadi^{*۲}

Received: 2018/10/10

Accepted: 2018/12/13

Abstract

Enacting the code of criminal procedure in February, 2014, the legislator, for the first time, allows the accused to have access to a lawyer in the preliminary police investigations corresponding to and in line with the United Nation's principles and international standards. But, with a study of the articles 6, 48 and 52 of the Issued Notices, forming the basis of such a right in favor of the accused, quite contrarily, we are faced with an undue silence as well as a great many of legal barriers and limitations in this regard. Furthermore, the shortcomings of the procedures codification, the lack of adopting appropriate and necessary sequence of instructions for the exertion and implementation of the aforementioned law is clearly visible. The pitfalls and the limitations mentioned above can also be observed regarding informing the public of the Right of Access to a Lawyer, the facilitation of the affairs and the related preps pertaining to the legal assistances, inspection and supervisory mechanisms concerning easing the access to legal aids, teaching police officers regarding such a right, the advent of limitations and barriers in legal counseling and so forth. The result is that although the legal aids providers play a very important role in preparing quick access to legal assistances such a right cannot take effect without effective cooperation, arrangement of procedures, adoption of appropriate instructions and methods sought by the police as the general law enforcement body as well as teaching the police officers in connection to such a right, its importance and the significance of the relevant rules and procedures.

Key words: law enforcement officials, duties and responsibilities, the Right of Access to a Lawyer, international documents, code of criminal procedure.

^۱ Master of Public Administration, Amin University of Police Sciences

^{*۲}- Master of Science in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University